

Het Smelleken (*Falco columbarius*)

Herbert Fontejne

Inleiding

Temidden van de verscheidenheid van 10 valkensoorten in Europa en 37 in de gehele wereld vertegenwoordigt het Smelleken een eigen bouw- en levensstijpe. Het Smelleken *Falco columbarius* is een dwerg onder de roofvogels, een tikje groter dan een lijster, maar hij staat zijn mannetje en is zeker niet bang uitgevallen. Deze vogel heeft een eigen karakter; moed en snelheid zijn zijn kenmerken. Deze karaktertrekken zijn reeds lang bekend en bewonderd, dat bewijst zijn oeroude naam. Onze grote Jac. P. Thijssse had dat aanvankelijk niet begrepen, toen hij in 1925 in "Het Vogelboekje" het idee opperde dat Snelleken een begrijpelijker naam voor deze valk zou zijn. De oorsprong van Smelleken is evenwel terug te vinden in het Romeinse Smerillo, het oud-Franse Esmeril en Esmerillon en zelfs het West-Germaanse Smiril. Thans is de naam nog herkenbaar in het Italiaanse Smeriglio, het Spaanse Esmerejon, het Franse Faucon émerillon en het Engelse Merlin.

De Latijnse naam *merula* voor lijster zou aan al deze namen ten grondslag liggen. Het Smelleken is dus de "lijstervalk", vanwege zijn geringe grootte of zijn prooien. Ook is het interessant te weten dat de meeste edellieden in de Middeleeuwen Smellekens als jachtvalk gebruikten.

Broedbiotoop- en biologie

Het kleine Smelleken broedt in oude vogelnesten in bomen, die zich in de taiga (boreale en gematigde koude naalddouwen) bevinden. Ook broedt deze roofvogel vaak op de grond. Het nest bestaat uit een eenvoudig met stengels bekleed kuiltje, wel goed beschermd uiteraard, tussen hoog gras of andere planten. De reusachtige uitgestrektheid van de naalddouwen wordt onderbroken door heidevelden en laagveenmoerassen, waar stootvogels leven zoals het Smelleken die niet in een dichte begroeiing kunnen jagen.

De taiga biedt plaats aan 12 soorten stootvogels. Minstens 8 daarvan trekken geheel of gedeeltelijk weg in de winter. In de taiga wegen 5 soorten roofvogels minder dan 500 gram. Het mannetje Smelleken, de kleinste Europese valk, weegt 155-180 gram en het vrouwtje 190-220 gram.

De kleinere roofvogelsoorten in de taiga zijn allemaal trekvogels. Naast het Smelleken zijn dat de Blauwe Kiekendief, de Slechtvalk en in mindere mate de Sperwer. Zij trekken weg, aangezien ze verhoudingsgewijs meer voedsel per eenheid lichaamsgewicht nodig hebben dan de grotere soorten. Bovendien zijn ze aanzienlijk minder bestand tegen de koude van een taigawinter.

Het legsel van het Smelleken telt vier of vijf eieren, maar kan bij overvloedig voedselaanbod soms zeven eieren bevatten. De eieren wegen gemiddeld 21 gram en worden om de twee dagen gelegd. Het vrouwtje neemt het grootste deel van de broedtaak voor haar rekening, maar het mannetje toont af en toe ook zijn goede wil! Dit doet hij trouwens eveneens in de vierweekse broedperiode door het vrouwtje van voedsel te voorzien. Wel moet ze het op zijn roep zelf komen halen, waarbij op de grond of in de lucht overdracht van de prooi plaatsvindt. De eerste tien dagen worden de jongen door het vrouwtje gevoerd. Zij verdeelt de buit die door het mannetje wordt gebracht. Tegen de tijd dat de jongen vrijwel volgroeid zijn, gaat ook het vrouwtje weer op jacht. Na zes weken zijn de jongen zelf ook heel verdienstelijke vliegers.

Jachtwijze en voedsel

De jachttechniek van het Smelleken is niet de stootduik die de Slechtvalk bijv. laat zien, maar een snelle achtervolging waarbij de prooi tenslotte zowel in de lucht als op de grond kan worden gegrepen. Er wordt meestal dicht boven de grond gejaagd, waarna het dier graag op paaltjes, stenen of prikkeldraad uitrust. In de bomen zittend wordt deze stootvogel maar sporadisch gezien.

De prooi wordt niet ter plaatse geconsumeerd, maar op een rustig plekje elders. Uiteraard is de prooi niet groot. Goudhaantjes, Fraters, Groenlingen, Spreeuwen, Kneutjes, piepers, gorzen, Tapuiten en leeuweriken staan op het menu, maar als ze een keer een grotere vogel kunnen verschalken, zullen ze het niet nalaten. Te denken valt hierbij aan Kieviten, duiven, plevieren, snippen en talingen. Ook pakt het Smelleken wel reptielen en jonge konijnen. Het kleinere spul in de vorm van kevers, motten en libellen wordt evenmin versmaad.

Hoeveel er gegeten wordt, hangt van de eetlust af. Gewoonlijk jagen roofvogels niet als ze geen honger hebben. Doen ze dat toch, dan laten ze hun buit gewoonlijk een tijdje liggen. Het komt wel eens voor dat ze de buit verstoppen en later terugkomen om die op te eten, hetgeen opmerkelijk is.

Rest ons nog een belangrijke vraag: Hoe groot is het succes van de jacht van het Smelleken? Een Zweedse onderzoeker concludeerde na het Smelleken vele jaren te hebben bestudeerd, dat deze vogel bij het jagen slechts een kans van 5% (1:20) op succes heeft. Zelf heb ik ook een groot aantal pogingen van deze felle jager om een prooi te bemachtigen zien mislukken.

Voorkomen in Nederland

Nederland ontvangt zijn Smellekens uit Fenno-Scandinavië (waarvan Zweden alleen al ca. 5000 paar herbergt). Een deel van de Smellekens die naar ons land komen, blijft overwinteren; een ander deel trekt verder door tot in Spanje. Als jachtterrein hebben Smellekens in Nederland een voorkeur voor open gebieden met spaarzame boomgroei, zoals agrarisch cultuurland, zwak glooiende heidevelden en vooral kustgebieden. Meestal zijn Smellekens solitair, zowel tijdens de trek als tijdens het pleisteren. In de winter worden echter zo nu en dan gemeenschappelijke slaappleatsen benut.

De eerste Smellekens verschijnen doorgaans in augustus, maar de trek komt eerst goed op gang in september. De waarnemingen blijven dan nog grotendeels beperkt tot de noordelijke helft van Nederland en de kuststreek. In oktober passeert de hoofdmoot, waarbij Smellekens in een breed front land over ons land trekken; in deze maand worden naar verhouding veel uitsluitend overvliegende vogels gemeld. Gedurende de maanden november tot en met januari neemt de presentie geleidelijk toe, vermoedelijk doordat de winter in noordelijker landen strenger wordt en Smellekens gedwongen worden achter hun vorst gevoelige prooi-soorten aan naar het zuiden af te zakken. Zwaartepunten in de verspreiding liggen dan langs de kust, in het Delta-gebied, Drenthe, de IJsselmeerpolders en op de Veluwe. Allen wijde landschappen met relatief veel overwinterende zangvogels. De kleinschaligheid van het landschap van oost en zuid Nederland zorgt voor weinig smellekenwaarnemingen. In Friesland en het groene hart van Holland zou de openheid van het landschap garant moeten staan voor vele overwinterende Smellekens. Het voedselaanbod is in deze graslandgebieden echter gering.

De eerste tekenen van de voorjaarstrek zijn in februari en maart merkbaar. De ware exodus, zoals ook blijkt uit de meldingen van uitsluitend overvliegende vogels, vindt plaats in april. Kleine aantallen kunnen tot ver in mei langskomen.

Geraadpleegde literatuur

- Brown, L., 1977. Roofvogels. Gaade B.V., Amerongen.
- Mebs, T., 1991. Roofvogels van Europa. Tirion, Baarn.
- Harris, A., L. Tucker en K. Vinicombe, 1991. Vogeldeterminatie. Tirion, Baarn.
- Porter, R.F., I. Willis, S. Christensen en B.P. Nielsen, 1982. Vliegbeelden van Europese roofvogels. KIM Natuurboeken B.V., Baarn.
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.
- Stolk, A., et al., 1982. Vogels natuurlijk. Kopub B.V., Ridderkerk.
- Voous, K.H., et. al., 1986. Roofvogels en uilen van Europa. Brill/Backhuys, Leiden.

Herbert Fonteijne, Aart van der Leeuwstraat 26 II, 2025 NV
Haarlem, tel. 023-373525.